

นวัตกรรมชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง
และลดความเหลื่อมล้ำ เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน
หลังวิกฤตการณ์ Covid-19: กรณีศึกษา เทศบาลตำบลหัวเวียง
อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา⁸

Community Innovation to Strengthen and Reduce Inequality to Achieve
Sustainable Development Goals after the Covid-19 Crisis: A Case Study of Hua
Wiang Sub-District Municipality, Sena District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

เลิศพร อุดมพงษ์⁹ และ รัชวดี แสงมเหษณ์¹⁰

Lertporn Udompong and Ratchawadee Sangmahamad

วันรับบทความ 17 กรกฎาคม 2564

วันแก้ไขบทความ 30 กรกฎาคม 2564

วันตอบรับบทความ 10 สิงหาคม 2564

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาตัวแบบนวัตกรรมชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และนำเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำนวัตกรรมชุมชนไปใช้ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำ เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนหลังวิกฤตการณ์โควิด-19 พื้นที่กรณีศึกษา คือ เทศบาลตำบลหัวเวียง อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา กลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้นำท้องที่ ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ผู้แทนกลุ่มอาชีพ และผู้แทนชุมชน จำนวน 30 คน ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) เพื่อให้คนในพื้นที่กรณีศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการระดมความคิดเห็นเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการขับเคลื่อนนวัตกรรมชุมชน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและสรุปผลการดำเนินกิจกรรมตามแผน

⁸ บทความวิชาการนี้ผ่านการนำเสนอมาจากการประชุมวิชาการระดับชาติทางรัฐประศาสนศาสตร์ ครั้งที่ 13 ของสมาคมรัฐประศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทย ณ มหาวิทยาลัยนครพนม วันที่ 24 – 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2564

⁹ เลิศพร อุดมพงษ์, ดร., สถาบันพระปกเกล้า, Lertporn Udompong, PhD., King Prajadhipok's Institute, Email: Lertporn@kpi.ac.th

¹⁰ รัชวดี แสงมเหษณ์, สถาบันพระปกเกล้า, King Prajadhipok's Institute, Email: Ratchawadee@kpi.ac.th.

ผลการศึกษาพบว่า “โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลตำบลหัวเวียง” เป็นนวัตกรรมชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำจากผลการระดมความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมาย โดยมีกิจกรรม 5 เรื่องที่ต้องดำเนินการ แต่ด้วยข้อจำกัดของสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้ต้องมีการปรับแผนการดำเนินงาน ทำให้ได้ผลผลิตของงานนี้เป็นการเตรียมการสำหรับการดำเนินกิจกรรมจริงในอนาคต โดยได้จัดทำคู่มือการท่องเที่ยววิถีชุมชนเทศบาลตำบลหัวเวียง จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์แหล่งเรียนรู้ และ จัดทำเพจท่องเที่ยววิถีชุมชนเทศบาลตำบลหัวเวียง ซึ่งผลจากการสรุปความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายหลังการดำเนินกิจกรรมเตรียมการเพื่อขับเคลื่อนโครงการ พบว่า แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำนวัตกรรมชุมชนไปใช้ประกอบด้วย (1) ต้องมีการสร้างและต่อยอดการทำงานแบบมีส่วนร่วมเช่นนี้ในกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในทุกกลุ่ม (2) ต้องมีการสร้างผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งเป็นเครือข่ายกันในการทำงาน (3) ต้องลงพื้นที่จริงเพื่อไปรับฟังความคิดเห็น และ (4) ต้องดึงคนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ จึงจะเกิดความยั่งยืน และ หากได้มีการดำเนินการจริงตามแผนงานและกิจกรรมที่ออกแบบไว้ นวัตกรรมนี้จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำในชุมชนได้

คำสำคัญ : นวัตกรรมชุมชน; ความเข้มแข็งของชุมชน; ความเหลื่อมล้ำ; การพัฒนาที่ยั่งยืน

ABSTRACT

This research aims to develop a model of community innovation through community participation process. and presenting guidelines for community participation in implementing community innovation. to strengthen and reduce inequality To achieve the Sustainable Development Goals after the Covid-19 Crisis The case study area was Hua Wiang Subdistrict Municipality, Sena District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province. The target groups are local leaders, community leaders, religious leaders, representatives of professional groups. and 30 community representatives using a participatory action research to allow people in the case study area to participate in the brainstorming process to formulate an action plan to drive community innovation. Data were analyzed using content analysis and summarized the results of the planned activities. The results showed that The “Tourist Promotion Project in Hua Wiang Municipality” is an innovative community to strengthen and reduce inequality from the brainstorming results of the target groups. But with the limitations of the situation of the epidemic of COVID-19 causing the need to adjust the operation plan the productivity of this work is in preparation for the actual implementation of future activities. By making a guidebook to

community lifestyle tourism in Hua Wiang Sub-District Municipality Make a publicity sign for learning resources and create a community lifestyle tourism page in Hua Wiang Sub-District Municipality. As a result of summarizing the opinions of the target groups after the preparatory activities to drive the project, it was found that Community participation approaches in implementing community innovations include (1) the need to create and build on such participatory work among all professional groups; (2) the creation of community leaders that Strengthen a network to work together, (3) having to go to the real area to listen to opinions, and (4) must attract new generations to join in the operation. So it will be sustainable and if it is actually implemented according to the plans and activities that have been designed this innovation will help strengthen and reduce inequality in the community.

Keyword: *Community innovation; Community Empowerment; Inequality, Sustainable development*

บทนำ

นับแต่สิ้นสุดการดำเนินงานตามเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา ประเทศสมาชิกของสหประชาชาติได้รับรองวาระการพัฒนายั่งยืน พ.ศ. 2573 ประกอบด้วยเป้าหมายพัฒนายั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) 17 เรื่อง ซึ่งเน้นให้ความสำคัญกับการปรับสมดุลทั้ง 3 มิติของการพัฒนา ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมในรูปแบบบูรณาการและการมีส่วนร่วมเพื่อไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (Open Development Mekong, 2016 และ ประเมธี วิมลศิริ, 2559) ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน เป็นเวลากว่า 6 ปี ของการดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายดังกล่าว กระทั่งในช่วงสองปีย้อนหลังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2563 ที่เกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ขยายเป็นวงกว้างลุกลามไปอย่างรวดเร็วโดยที่ยังไม่มีมาตรการรับมือ เพราะเป็นวิกฤตการณ์ใหม่ จึงส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสังคมโลกอย่างหนักในทุกมิติ การแพร่ระบาดดังกล่าวไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบโดยตรงในแง่การสาธารณสุข แต่ยังส่งผลกระทบโดยตรงต่อระบบเศรษฐกิจ โดยจะเห็นได้จากภาวะเศรษฐกิจโดยภาพรวมของประเทศไทยในครึ่งแรกของปี 2563 ปรับตัวลดลงร้อยละ 6.9 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2563) และอัตราเงินเฟ้อในช่วง 5 เดือนแรกของปี 2563 เติบโตติดลบร้อยละ 10.4 ซึ่งติดลบมากที่สุดในรอบกว่าทศวรรษและอาจนำไปสู่ภาวะเงินฝืดหากเศรษฐกิจโลกและเศรษฐกิจไทยยังหดตัวมากขึ้นหรือฟื้นตัวได้ช้ากว่าที่คาดการณ์ไว้ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2563) เนื่องจากภาวะความไม่แน่นอนที่ไม่อาจคาดการณ์ได้ว่าสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) จะทุเลาเบาบางหรือสิ้นสุดลงเมื่อใด วัคซีนที่ใช้ป้องกันโรคจะถูก

ค้นพบ ผลิต และใช้รักษาอย่างทั่วถึงได้เมื่อใด และการดำเนินชีวิตจะกลับมามีวิถีปกติได้เมื่อใด ความสามารถในการรับมือกับสถานการณ์เช่นนี้จึงเป็นเรื่องยากยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเปราะบาง เช่น แรงงานนอกระบบ ลูกจ้างชั่วคราว ผู้ที่มีรายได้น้อย ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤติดังกล่าวมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ อาจทำให้เกิดภาวะยากจนฉับพลัน (abrupt poverty) เพราะถูกเลิกจ้างหรือได้รับรายได้จากการทำงานลดลง (ศาสตรา สุตสวาท, 2563) แม้ว่าภาครัฐได้ดำเนินมาตรการต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับผลกระทบและกลุ่มเปราะบางบ้างแล้ว เช่น มาตรการดูแลและเยียวยาแรงงาน ลูกจ้างชั่วคราว อาชีพอิสระที่ไม่อยู่ในระบบประกันสังคม รัฐบาลจ่ายเงินชดเชยรายได้ 5,000 บาทต่อคนต่อเดือน เป็นระยะเวลา 3 เดือน รวมถึงมาตรการเยียวยากลุ่มเปราะบาง 3 กลุ่ม คือ กลุ่มเด็กแรกเกิดจนถึงอายุ 6 ขวบ กลุ่มผู้สูงอายุที่ถือบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ และกลุ่มผู้พิการที่ลงทะเบียน รัฐบาลจะจ่ายเงินเยียวยาคนละ 3,000 บาท อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดเรื่องงบประมาณและทรัพยากร ทำให้การดำเนินการของภาครัฐอาจจะเป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง ไม่เพียงพอ และเป็นการแก้ไขปัญหาตามสถานการณ์เฉพาะหน้ามากกว่ามุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาในระยะยาว ดังนั้น การส่งเสริมให้ผู้คนในพื้นที่ตั้งแต่ระดับชุมชนมีความเข้มแข็งและร่วมกันในการแก้ไขปัญหาในภาวะวิกฤติดังกล่าว เพื่อตอบโจทย์ในสถานการณ์เฉพาะหน้าและการแก้ปัญหาในระยะยาวเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

ในปัจจุบันนี้ภาคส่วนอื่น ๆ ที่มีใช้รัฐ โดยเฉพาะภาคประชาชนหรือชุมชน มีการเติบโตอย่างเข้มแข็งและขยายบทบาทการดำเนินการกิจกรรมหลายประการที่อาจเทียบเคียงหรือสามารถแทนที่บทบาทบางส่วนของภาครัฐได้ โดยใช้ศักยภาพและทรัพยากรที่มีในชุมชน ที่บางครั้งเรียกว่า “ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน” ในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ให้กับชุมชน เพื่อสนองตอบต่อปัญหาและข้อเรียกร้องของคนในชุมชน ตลอดจนเกื้อกูลคนในชุมชนด้วยกันเอง โดยไม่ต้องรอพึ่งพาภาครัฐฝ่ายเดียวอีกต่อไป ลักษณะเช่นนี้นี้มักเรียกกันโดยทั่วไปว่า “การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน” หรือ “การพึ่งพาตนเองของชุมชน” ซึ่งมีความหมายในเชิงกระบวนการ (process) และ ยังอาจเรียกได้ว่าเป็น “นวัตกรรมชุมชน” (community innovation) ซึ่งถูกใช้ในความหมายที่กว้างไปกว่ารูปแบบการมีปฏิสัมพันธ์ภายในชุมชนหรือวิธีการทำงานของชุมชน แต่มีนัยยะในเชิงผลผลิต (output) ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตั้งแต่การคิดและวางแผนร่วมกัน ไปจนถึงการร่วมกันลงมือทำในการกิจต่าง ๆ ตามที่ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบ ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากศักยภาพของชุมชนและพัฒนาเป็นนวัตกรรมชุมชนนั้น จะสามารถเติมเต็มหรือทดแทนส่วนที่ขาดหายไปจากการดำเนินงานของภาครัฐ พร้อมกับหนุนเสริมความร่วมมือของคนในชุมชน ขณะเดียวกันยังตอบโจทย์การพัฒนาและความต้องการของชุมชนได้อย่างตรงจุด เพราะคนในชุมชนย่อมรู้จักและเข้าใจชุมชนของตนมากกว่าคนภายนอก ด้วยเหตุนี้ นวัตกรรมชุมชนจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งที่สำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำในชุมชนได้ โดยเฉพาะภายหลังจากสถานการณ์การแพร่ระบาดโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ได้ทุเลาลง

นวัตกรรมเป็นสิ่งที่เกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคม (สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ, 2548) ขณะที่นวัตกรรมชุมชนเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับชุมชน โดยเป็นการตัดสินใจและได้รับแรงสนับสนุนจากชุมชน จึงทำให้นวัตกรรมชุมชนแตกต่างไปจากนวัตกรรมสังคมอื่น ๆ ที่มุ่งเน้นให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนเป็นสำคัญ โดยคุณลักษณะสำคัญของนวัตกรรมชุมชนจะต้องมีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชนและทุนทางสังคม (social capital) ในทางหนึ่งการสร้างสรรค์นวัตกรรมชุมชนจึงเปรียบเสมือนห้องปฏิบัติการที่มีชีวิต (living labs) ที่มีได้มุ่งไปที่การผลิตรายงานผลวิจัยจากห้องปฏิบัติการ แต่ปรารถนาให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมในชุมชน (Maclusk, 2018) นวัตกรรมชุมชนถูกพัฒนาขึ้นเพื่อสร้างประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นได้ทั้งการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน การประกอบอาชีพ ศิลปวัฒนธรรม การท่องเที่ยว สิ่งแวดล้อม โครงสร้างพื้นฐาน สุขภาพ เป็นต้น แม้ว่านวัตกรรมชุมชนจะตั้งอยู่บนฐานของประโยชน์สาธารณะที่มีผลต่อคนในชุมชนโดยรวม แต่ในระดับปัจเจกนั้น นวัตกรรมชุมชนก็สามารถเกื้อหนุนต่อสมาชิกชุมชนในระดับบุคคลและครัวเรือนได้เช่นกัน เช่น การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การสร้างรายได้ การสร้างเสริมสุขภาพ เป็นต้น การพัฒนานวัตกรรมชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต บริบทของชุมชน และสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน จึงสามารถใช้เป็นแนวทางในการลดความเหลื่อมล้ำแก่คนในชุมชนได้ในทางหนึ่ง

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาเรื่องนวัตกรรมชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำเพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน หลังวิกฤตการณ์ COVID-19 นี้ จึงเป็นการศึกษาการพัฒนาตัวแบบนวัตกรรมชุมชนของพื้นที่การศึกษา เทศบาลตำบลหัวเวียง อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา โดยประยุกต์ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) มาเป็นวิธีการหลักในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อให้คนในพื้นที่การศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการศึกษาวิจัย ร่วมกับผู้วิจัย เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตัวแบบนวัตกรรมชุมชนที่สามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำ ตลอดจน ได้นำเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมในการพัฒนานวัตกรรมชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำในพื้นที่การศึกษา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อพัฒนาตัวแบบนวัตกรรมชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนหลังวิกฤตการณ์โควิด-19
2. เพื่อนำเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำนวัตกรรมชุมชนไปใช้ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำในพื้นที่การศึกษา

คำถามวิจัย

1. ตัวแบบนวัตกรรมชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนหลังวิกฤตการณ์โควิด-19 ที่เหมาะสมสำหรับกรณีศึกษา เทศบาลตำบลหัวเวียง อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา เป็นอย่างไร
2. แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำนวัตกรรมชุมชนไปใช้ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำที่เหมาะสม ในพื้นที่กรณีศึกษา เทศบาลตำบลหัวเวียง อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา มีอะไรบ้าง

ขอบเขตของการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยคัดเลือกพื้นที่กรณีศึกษา โดยมีเกณฑ์สำคัญในด้านความพร้อมของผู้บริหารท้องถิ่นทั้งในด้านนโยบาย ความสนใจ และความร่วมมือตลอดโครงการวิจัย เนื่องจากเป็นงานวิจัยที่ต้องมีการลงพื้นที่และต้องได้รับการอำนวยความสะดวกและความร่วมมือของคนในชุมชนที่สอดคล้องตามแบบแผนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำให้ได้พื้นที่กรณีศึกษา คือ เทศบาลตำบลหัวเวียง อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา

นิยามศัพท์เฉพาะ

นวัตกรรมชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำ หมายถึง สิ่งที่เกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ที่มีอยู่ของคนในชุมชน มาพัฒนาและปรับปรุงให้เกิดประโยชน์ต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของคนในชุมชนและลดความเหลื่อมล้ำในชุมชน โดยมีการใช้ยุทธวิธีของการมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา จนเกิดผลสำเร็จ และสามารถถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์การพัฒนาให้ชุมชนอื่นๆ ได้เรียนรู้และนำไปขยายผลต่อไป

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ตัวแบบนวัตกรรมชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำ ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน หลังวิกฤตการณ์โควิด-19
2. ได้ข้อเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำนวัตกรรมชุมชนไปใช้ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำที่เหมาะสม สำหรับพื้นที่กรณีศึกษาและขยายผลไปยังพื้นที่อื่น

รูปแบบและวิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการประยุกต์ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) มาเป็นวิธีการหลักในการศึกษา เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตัวแบบนวัตกรรมชุมชนที่สามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

1. การลงพื้นที่จริงและประชุมร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับผู้บริหารและประชาชนในพื้นที่เทศบาลตำบลหัวเวียง อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา ในวันที่ 8 ธันวาคม 2563 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำทีมผู้วิจัย และ

ชี้แจงทำความเข้าใจในการดำเนินโครงการวิจัยกับพื้นที่ในประเด็นต่าง ๆ รวมถึงการสำรวจทุนทางสังคมที่มีของพื้นที่

2. การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในวันที่ 27 มกราคม 2564 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ชุมชนเทศบาลตำบลหัวเวียง ได้มาระดมความคิดเห็นเพื่อพัฒนาแนวคิดของนวัตกรรมชุมชนร่วมกัน แต่สืบเนื่องจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ผู้วิจัยจึงได้ออกแบบการจัดกิจกรรมในรูปแบบการประชุมเชิงปฏิบัติการออนไลน์ ที่ยังสามารถสร้างการมีส่วนร่วมและมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยและผู้แทนประชาชนในพื้นที่ที่มาประชุม ณ ห้องประชุมเทศบาลตำบลหัวเวียง มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งสิ้น 30 คน โดยมีขั้นตอนของการประชุมเชิงปฏิบัติการดังนี้

2.1 ระดมความคิดเห็นเพื่อค้นหาทุนทางสังคมที่มีของพื้นที่ชุมชนเทศบาลตำบลหัวเวียง โดยใช้คำถามที่กำหนดให้ผู้เข้าร่วมการประชุมได้ร่วมกันตอบใน قالبภาพปลาที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้น ซึ่งเปรียบเป็นแผนที่นำทางความคิดของผู้เข้าร่วมการประชุมในการค้นหาทุนทางสังคมที่มีในพื้นที่ก่อนที่จะนำไปกำหนดเป็นนวัตกรรมชุมชนในส่วนถัดไป แบ่งคำถามออกเป็น 3 ข้อ ตามส่วนของตัวปลา คือ

โจทย์ที่ 1 (หางปลา): สิ่งดีๆ ที่มีในชุมชนของท่าน มีอะไรบ้าง (เช่น ของดี, ทรัพยากร, อาหารคาว-หวาน, สถานที่สำคัญ, บุคคลสำคัญ เป็นต้น) โดยหลังจากผู้วิจัยอ่านประเด็นคำถาม ผู้เข้าร่วมการประชุมเขียนแสดงความคิดเห็นลงในบัตรคำคนละ 1 ใบ และระบุหมายเลขของบัตรคำแต่ละแผ่น จากนั้น นำไปติดที่บริเวณส่วนหางของตัวแบบภาพปลา

โจทย์ที่ 2 (ตัวปลา): สิ่งดีๆ ที่มีในชุมชนของท่านเหล่านั้น อยู่ที่ใดบ้างในพื้นที่ชุมชนของท่าน โดยหลังจากผู้วิจัยอ่านประเด็นคำถาม ผู้เข้าร่วมประชุมนำเลขข้อของหางปลา มาสร้างแผนที่เดินดิน โดยระบุที่บริเวณส่วนตัวของตัวแบบภาพปลา

โจทย์ที่ 3 (หัวปลา): สิ่งดีๆ เหล่านั้น ท่านคิดว่า จะสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาให้เกิดประโยชน์กับชุมชนของเราได้อย่างไร โดยหลังจากผู้วิจัยอ่านประเด็นคำถาม ผู้เข้าร่วมประชุมอภิปรายร่วมกัน และตอบคำถาม โดยเขียนแสดงความคิดเห็นลงในบัตรคำคนละ 1 ใบ จากนั้น นำไปติดที่บริเวณส่วนหัวของตัวแบบภาพปลา

2.2 หลังจากการนำเสนอผลการระดมความคิดเห็นเพื่อค้นหาทุนทางสังคมที่มีของพื้นที่ชุมชนเทศบาลตำบลหัวเวียงแล้ว ผู้วิจัยได้กำหนดโจทย์ที่ 4 (อ่างปลา) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ค้นหาทุนทางสังคมที่มีเหล่านั้น มาพัฒนาเป็นนวัตกรรมชุมชนตามโจทย์หลักของงานวิจัยนี้ โดยถามว่า จากสิ่งที่ดีในชุมชนของเรา หากจะนำมาพัฒนา เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลและเกิดประโยชน์กับชุมชนของเราด้วย จะต้องทำอย่างไร ซึ่งกระบวนการในขั้นตอนนี้ หลังจากผู้วิจัยอ่านประเด็นคำถามแล้ว ได้เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุม อภิปรายร่วมกัน ก่อนตอบคำถาม โดยเขียนคำตอบในบัตรคำคนละ 1 ใบ จากนั้น นำบัตรคำไปติดบนพลีชาร์ตที่เตรียมไว้

แล้วจัดกลุ่มของบัตรคำ พร้อมกับตั้งชื่อให้กับกลุ่มของบัตรคำว่า รวมลูกบัตรคำเหล่านั้นแล้วจะเรียกว่า เป็นกิจกรรมอะไร

2.3 เมื่อได้ประเด็นหัวข้อหลักของกิจกรรมที่เป็นนวัตกรรมทางความคิดของชุมชนแล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการในส่วนสุดท้ายของการการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การกำหนดแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลตำบลหัวเวียง โดยผู้วิจัยได้ให้ผู้ร่วมประชุม นำแต่ละแนวทาง/กิจกรรมที่จัดกลุ่มไว้ มาระดมความคิดเห็นเพื่อกำหนดรายละเอียดของการดำเนินการ และเสนอเป็นโครงการย่อยในการขับเคลื่อนการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลตำบลหัวเวียง โดยเตรียมบัตรคำ ตามจำนวนแนวทาง/กิจกรรม

หลังจากการระดมความคิดเห็นในการจัดทำแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแล้ว ผู้วิจัยได้ให้ผู้แทนของผู้เข้าร่วมประชุมนำเสนอผลการระดมความคิดเห็น และหารือร่วมกันในการขับเคลื่อนแผนให้เป็นจริง โดยตั้งกรรมการมาจากฝ่ายต่าง ๆ และ กำหนดผู้ประสานงาน ผู้รับทุน ซึ่งสถาบันพระปกเกล้าอุดหนุนงบประมาณในการขับเคลื่อนการสร้างนวัตกรรมชุมชนหนึ่งแสนบาท เมื่อมีการตั้งคณะทำงานแล้ว คณะทำงานย่อยในกิจกรรมต่าง ๆ ได้ไปดำเนินการตามแนวทางของแผนปฏิบัติการดังกล่าว

3. หลังจากที่ได้ดำเนินโครงการไประยะหนึ่ง ได้เกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 อีกระลอกหนึ่ง ทำให้ต้องมีการปรับกระบวนการทำงาน โดยผู้วิจัยได้มีการหารือร่วมกันกับผู้บริหารและผู้แทนประชาชนในชุมชนเทศบาลตำบลหัวเวียง อีกทั้งยังเป็นการติดตามและให้คำแนะนำต่อการดำเนินโครงการนี้ผ่านการประชุมออนไลน์ ในวันที่ 11 มิถุนายน 2564

4. เมื่อสิ้นสุดระยะเวลาการดำเนินการ ผู้วิจัยได้นัดหมายการประชุมกับผู้บริหารและผู้แทนประชาชนในพื้นที่ชุมชนเทศบาลตำบลหัวเวียง อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา เพื่อสรุปผลการดำเนินงานและถอดบทเรียนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในโครงการวิจัย ซึ่งยังคงอยู่ในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 จึงใช้การประชุมทางไกลผ่านระบบออนไลน์ ในวันที่ 31 สิงหาคม 2564 มีผู้เข้าร่วมการประชุม จำนวน 30 คน

เครื่องมือวิจัย

ในการดำเนินการเก็บข้อมูลวิจัย สามารถสรุปเครื่องมือวิจัยได้ ดังนี้

1. กิจกรรมการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยประยุกต์ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) เพื่อเป็นเครื่องมือในการระดมความคิดเห็น ที่นำไปสู่การพัฒนาแนวคิดของนวัตกรรมชุมชนร่วมกัน

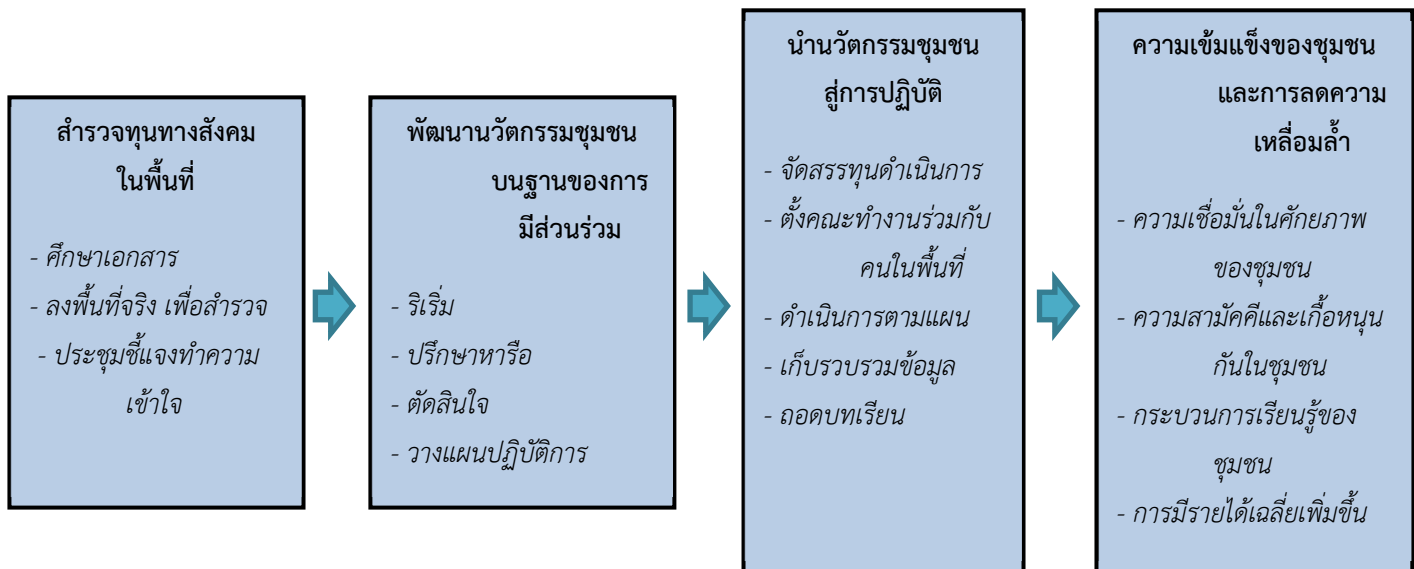
2. แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง สำหรับเป็นเครื่องมือในกิจกรรมสรุปผลการดำเนินงานและถอดบทเรียนการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในโครงการวิจัย โดยมีประเด็นคำถามหลัก ดังนี้

- 2.1 สิ่งที่ได้จากการวางแผนในวันที่จะระดมสมอง (การจัดทำแผนปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม) กับ สิ่งที่เกิดขึ้นจริง แตกต่างกันมากน้อยเพียงไร ด้วยสถานการณ์โควิดมีการปรับเปลี่ยนไปอะไรบ้าง
- 2.2 กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ถือว่าได้สร้างสิ่งใหม่ให้เกิดขึ้นในชุมชน อย่างไรบ้าง
- 2.3 ในการทำงานนี้จนสำเร็จได้ ภายใต้สถานการณ์โควิด เกิดจากปัจจัยอะไรบ้าง และตัวท่านได้มีส่วนในความสำเร็จครั้งนี้อย่างไรบ้าง
- 2.4 ปัญหาและอุปสรรค ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ มีอะไรบ้าง
- 2.5 ท่านได้เห็น/เรียนรู้อะไรใหม่ๆ จากการคิดกิจกรรม โดยใช้รูปแบบและกระบวนการที่สถาบันออกแบบในครั้งนี้
- 2.6 ท่านคาดหวังว่า ในอนาคต หากโครงการนี้สามารถเดินหน้าได้ตามแผนงานที่กำหนดไว้ จะช่วยลดความเหลื่อมล้ำในชุมชนได้อย่างไรบ้าง
- 2.7 จะมีแนวทางอย่างไร ให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ให้เกิดความยั่งยืน ในอนาคต

วิธีวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย 1. ข้อมูลเอกสารใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการตีความเชิงพรรณนาข้อมูล เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการนำมาวิเคราะห์เชื่อมโยงประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และ 2. ข้อมูลจากผลการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่มถอดบทเรียน ผู้วิจัยถอดเทปบันทึกการประชุมกลุ่มย่อยจากพื้นที่กรณีศึกษา จากนั้นนำข้อมูลจากการถอดเทปมาวิเคราะห์เนื้อหา และพิจารณารูปแบบความสัมพันธ์ของข้อมูลในหมวดหมู่ต่างๆ เพื่อสร้างเป็นคำอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษา นำไปสู่การสร้างข้อสรุป ซึ่งใช้วิธีการแบบอุปนัย (Analytic induction) โดยเป็นการนำข้อมูลเชิงรูปธรรมย่อยตั้งแต่ 2 ชุดขึ้นไป มาพิจารณาและวิเคราะห์ลักษณะร่วมกันของข้อมูล เพื่อสร้างข้อสรุปเป็นเชิงนามธรรมซึ่งครอบคลุมข้อเท็จจริงส่วนย่อยมากขึ้น (สุรางค์ จันทวานิช, 2542 และ รัตนะ บัวสนธ์, 2556)

กรอบแนวคิดในการศึกษา

สรุปผลการศึกษา

1. ผลการศึกษาข้อมูลบริบทพื้นที่เทศบาลตำบลหัวเวียง อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา

จากการลงพื้นที่ ประกอบกับการศึกษาข้อมูลเอกสารของทางเทศบาล และ ข้อมูลจากเว็บไซต์ของเทศบาล <https://huawiang.go.th> สามารถสรุปผลการศึกษาข้อมูลบริบทพื้นที่เทศบาลตำบลหัวเวียง เพื่อทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมและทุนทางสังคมอันเป็นพื้นฐานของการก่อรูปทางความคิดของคนในพื้นที่ที่นำไปสู่การคิดนวัตกรรมชุมชน ซึ่งพบว่า พื้นที่ตำบลหัวเวียงนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม มีน้ำไหลผ่านตลอดปี มีวัดวาอารามเก่าแก่เป็นจำนวนมาก ชุมชนส่วนใหญ่ปลูกบ้านเรือนเรียงรายอยู่ริมแม่น้ำลำคลองของแม่น้ำน้อย นอกจากนี้ ยังมีความโดดเด่นในเรื่องของการจักสานและการสร้างเมรุลอย ด้วยลักษณะตามที่กล่าวมานี้ จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้แนวคิดร่วมกันส่วนใหญ่ มุ่งไปในการพัฒนานวัตกรรมชุมชนนวัตกรรมชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำ ในรูปแบบของกิจกรรมการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เพราะเป็นทุนทางสังคมสำคัญของพื้นที่ที่มองว่าน่าจะทำให้เกิดเป็นแหล่งรายได้ที่ช่วยลดความเหลื่อมล้ำด้านเศรษฐกิจ และ ยังช่วยให้เกิดความสามัคคีร่วมมือร่วมใจเกื้อหนุนกันภายในชุมชน เกิดกระบวนการเรียนรู้และสร้างศักยภาพของคนในชุมชน นำไปสู่การสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ชาวตำบลหัวเวียงมีวิถีชีวิตแบบสังคมชนบทมีความสุขเรียบง่าย ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขายไม่ตรีที่ดี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อยู่ร่วมกันแบบญาติพี่น้องประกอบอาชีพเกษตรกรรมและนับถือพุทธศาสนาเป็นหลัก มีแม่น้ำน้อยเป็นแม่น้ำสำคัญ ที่ใช้หล่อเลี้ยงและหล่อหลอมวิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนในชุมชน จนเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนบ้านเรือนที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่จะตั้งอยู่เรียงรายอยู่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำ วิถีชีวิตของชุมชนลุ่มน้ำที่มีความงดงาม มีวัดวาอาราม ศาสนสถาน บ้านเรือนไทยโบราณ บ้านเรือนแพและมีธรรมชาติ

ที่อุดมสมบูรณ์มีทัศนียภาพที่สวยงาม ทำให้แหล่งชุมชนลุ่มแม่น้ำน้อยเป็นสถานที่เหมาะแก่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศอีกแห่งหนึ่ง ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและวิถีพุทธ ชุมชนชาวเทศบาลตำบลหัวเวียงมีความผูกพันกับสายน้ำเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจสังคมและมีประวัติศาสตร์มายาวนานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ผู้คนในชุมชนมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา สร้างวัดวาอารามและศาสนสถานสำคัญได้อย่างมากมาย ได้แก่ วัดหัวเวียง วัดสุวรรณเจติย์ วัดบางกะทิง วัดบันไดช้าง วัดประดู่ วัดโบสถ์ วัดใบบัว ศาลเจ้าพ่อขุนแก้ว และศาลเจ้าพ่อมังกกร เป็นสถานที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ศิลปวัตถุทางพุทธศิลป์ควรค่าแก่การศึกษาค้นคว้าและการอนุรักษ์เป็นอย่างยิ่ง

2. ผลการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนานวัตกรรมชุมชน เทศบาลตำบลหัวเวียง อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา

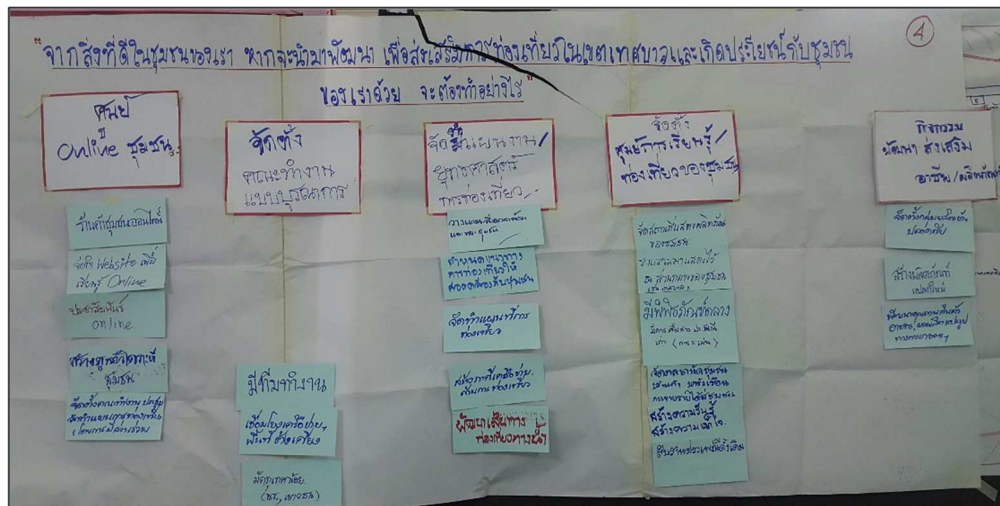
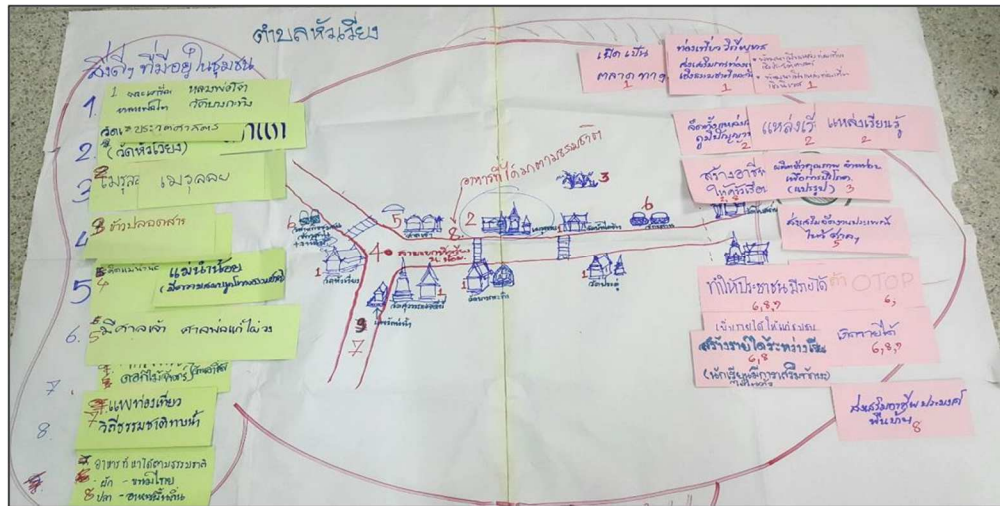
นวัตกรรมชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลตำบลหัวเวียง มี 5 เรื่อง ประกอบด้วย

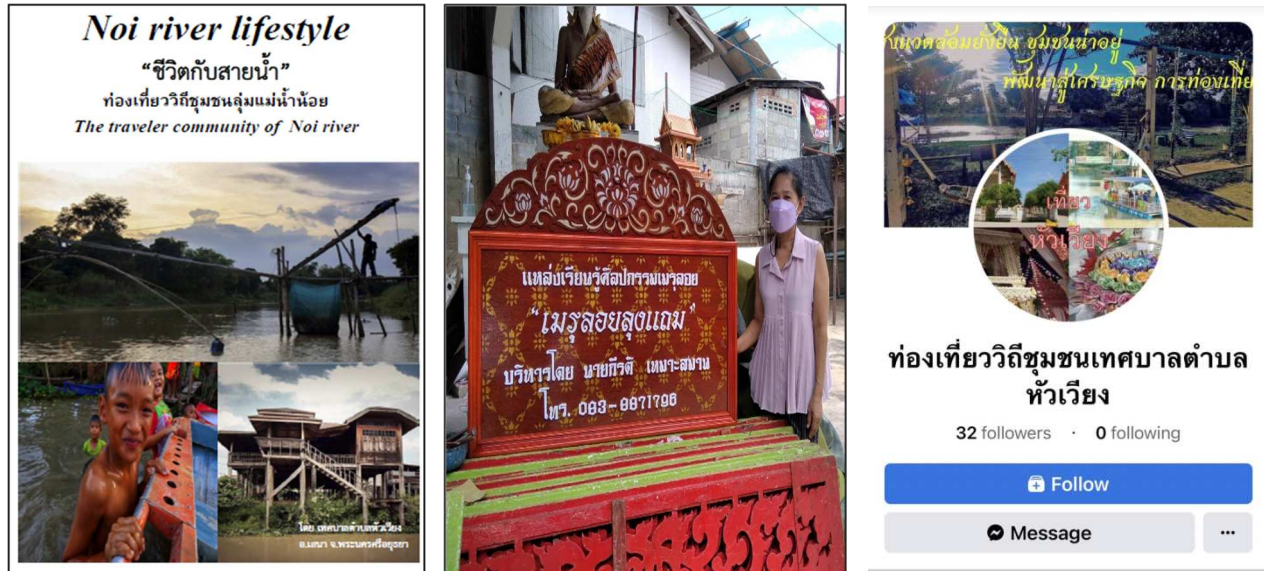
1. จัดตั้งศูนย์ Online ชุมชน โดยมีกิจกรรมย่อย ได้แก่ การจัดให้มีร้านค้าชุมชน Online, จัดทำเว็บไซต์ เพื่อเรียนรู้ Online, ประชาสัมพันธ์ Online, สร้างศูนย์วิเคราะห์ชุมชน และ จัดตั้งคณะทำงาน ประชุมจัดทำแผนการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วม
2. จัดตั้งคณะทำงานแบบบูรณาการ โดยมีกิจกรรมย่อย ได้แก่ มีทีมงาน, มัคคุเทศก์น้อย (นักเรียน, เยาวชน) และ เชื่อมโยงเครือข่ายพื้นที่ข้างเคียง
3. จัดทำแผนงาน/ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว โดยมีกิจกรรมย่อย ได้แก่ กำหนดแนวทางการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับชุมชน, จัดทำแผนที่การท่องเที่ยว, วางแผนสิ่งแวดล้อมและขยะชุมชน, สร้างภาคีเครือข่ายด้านการท่องเที่ยว และ พัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำ
4. จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้/ท่องเที่ยวของชุมชน โดยมีกิจกรรมย่อย ได้แก่ จัดสถานที่แสดงผลภัณฑ์ของชุมชนรวบรวมมาแสดงไว้ ณ ส่วนกลางของชุมชน เช่น เทศบาล, มีพิพิธภัณฑ์กลาง, มีการสืบสานประเพณีเก่า/ประเพณีดั้งเดิม (การละเล่น), จัดตลาดนัดชุมชน 1 ร้านค้า 1 ครั้วเรือน กระจายรายได้สู่ชุมชน และ สร้างการเรียนรู้สร้างความเข้าใจ
5. กิจกรรมพัฒนา ส่งเสริมอาชีพ/ผลิตภัณฑ์ โดยมีกิจกรรมย่อย ได้แก่ จัดตั้งกลุ่มผลิตข้าวปลอดภัย, สร้างผลิตภัณฑ์แปลกใหม่ และ พัฒนาคุณภาพสินค้า อาหาร ผลผลิตแปรรูปทางการเกษตร

3. ผลการดำเนินโครงการตามแนวคิดนวัตกรรมชุมชน เทศบาลตำบลหัวเวียง อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา

ด้วยข้อจำกัดของสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้ต้องมีการปรับแผนการดำเนินงาน ทำให้ได้ผลผลิตของงานนี้เป็นการเตรียมการสำหรับการดำเนินกิจกรรมจริงในอนาคต โดยได้จัดทำ (1) คู่มือการท่องเที่ยววิถีชุมชนเทศบาลตำบลหัวเวียง (2) ป้ายประชาสัมพันธ์แหล่งเรียนรู้ และ (3) เพจท่องเที่ยววิถีชุมชนเทศบาลตำบลหัวเวียง

ผลการศึกษาประมวลผลได้ดังภาพ 1

ภาพ 1: ผลการศึกษาและนวัตกรรมชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตเทศบาลตำบลหัวเวียง

4. ผลการประชุมถอดบทเรียนการดำเนินโครงการตามแนวคิดนวัตกรรมชุมชน เทศบาลตำบลหัวเวียง อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา เพื่อนำเสนอแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำนวัตกรรมชุมชนไปใช้

ผลการถอดบทเรียนการดำเนินงาน สรุปได้ว่า การดำเนินโครงการวิจัยนวัตกรรมชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำ เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน หลังวิกฤตการณ์ Covid-19 นี้ ได้เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างการมีส่วนร่วมทางความคิดให้แก่พื้นที่โดยคนในชุมชนเอง จนกระทั่งได้ผลผลิตของนวัตกรรมทางความคิดสู่การลงมือปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม แม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของการดำเนินกิจกรรมตามที่กำหนดไว้ เนื่องจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด แต่ทางเทศบาลตำบลหัวเวียง ได้มีการเตรียมการไว้ในแผนพัฒนาเทศบาล ระยะ 5 ปี รองรับภารกิจการดำเนินการให้เกิดความต่อเนื่องเชื่อมโยงจากผลผลิตของโครงการนี้ หากสถานการณ์โควิด-19 คลี่คลาย นอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมการประชุมถอดบทเรียนบางท่าน ยังได้สะท้อนว่า ผลผลิตทางความคิดที่ออกมานั้น นอกจากได้สร้างการมีส่วนร่วมแล้ว ยังช่วยสร้างศักยภาพของชุมชนให้มากขึ้น และ หากได้ดำเนินการจริงในอนาคต จะช่วยสร้างรายได้ให้ชุมชน ตลอดจน ลดปัญหาการย้ายถิ่นฐานของคนออกจากพื้นที่ อันเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนด้วย เมื่อสอบถามถึงปัจจัยแห่งความสำเร็จจากการดำเนินโครงการนี้ พบว่า เกิดจากการมีส่วนร่วมกันของทุกภาคส่วนในชุมชน ทั้งในส่วนของการประชุมเชิงปฏิบัติการ และการลงพื้นที่ในการเก็บข้อมูล สำหรับแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำนวัตกรรมชุมชนไปใช้ให้เกิดความยั่งยืนนั้น ได้มีผู้เข้าร่วมประชุมบางท่านเสนอว่า จะต้องมีการสร้างต่อยอดการทำงานแบบมีส่วนร่วม เช่นนี้ในกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในทุกกลุ่ม ต้องมีการสร้างผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งเป็นเครือข่ายกันในการทำงาน และ ต้องลงพื้นที่จริงเพื่อไปรับฟังความคิดเห็น รวมทั้ง การดึงคนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ จึงจะเกิดความยั่งยืน

อภิปรายผล

1. จากผลการศึกษาลึกของการศึกษารั้วนี้ ที่ผู้แทนชุมชนต่าง ๆ ร่วมกันระดมความคิดจนเกิดเป็นนวัตกรรมชุมชนในรูปแบบแนวคิดโครงการต่าง ๆ ได้แก่ การจัดตั้งคณะทำงานแบบบูรณาการ การจัดทำแผนงานและยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวชุมชน การตั้งศูนย์การเรียนรู้เชิงท่องเที่ยวชุมชน การจัดตั้งศูนย์ออนไลน์ชุมชน และ การพัฒนาและส่งเสริมอาชีพและผลิตภัณฑ์ชุมชนนั้น สะท้อนให้เห็นถึงความสอดคล้องกับแนวคิดของนวัตกรรมชุมชนในงานของ Macluskay (2018) ที่ระบุว่า นวัตกรรมชุมชนเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับชุมชน โดยเป็นการตัดสินใจและได้รับแรงสนับสนุนจากชุมชน จึงทำให้นวัตกรรมชุมชนแตกต่างไปจากนวัตกรรมสังคมอื่น ๆ ที่มุ่งเน้นให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนเป็นสำคัญ และมีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชนและทุนทางสังคม (social capital) นวัตกรรมชุมชนจึงเปรียบเสมือนห้องปฏิบัติการที่มีชีวิต (living labs) ที่มีได้มุ่งไปที่การผลิตรายงานผลวิจัยจากห้องปฏิบัติการ แต่ปรารถนาให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมในชุมชน นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่า ผลผลิตทางความคิดที่ออกมานั้น จะเน้นไปในเรื่องของการบริหารจัดการและกระบวนการที่จะต้องมีชุมชน ท้องถิ่น และประชาชนมาเป็นแกนหลักสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ชลกร ภู่อสุกสุข และ พนิดนาฏ วิสุทธิธรรม (2556) ซึ่งระบุว่า การสร้างนวัตกรรมในชุมชนจะเน้นที่การบริหารจัดการและกระบวนการที่ดำเนินการโดยมีท้องถิ่นและประชาชนเป็นแกนนำที่สำคัญ ส่วนนวัตกรรมผลผลิตนั้นเป็นผลสืบเนื่องจากการบริหารจัดการและกระบวนการซึ่งนำมาสู่การให้ประโยชน์กับเจ้าของนวัตกรรมและประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กล่าวคือ เป็นการนำแนวคิดที่สร้างสรรค์ไปสร้างเป็นสิ่งใหม่ให้เกิดขึ้น และนำไปปฏิบัติแทนที่สิ่งเก่า ประชาชนในพื้นที่เป้าหมายยอมรับและพึงพอใจ นำไปใช้ได้ผลดีและทันสมัยกับภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงของสังคมและชุมชน ก่อให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้ของชุมชน

2. ผลผลิตทางความคิดร่วมกันของคนในชุมชนจนได้เป็นนวัตกรรมชุมชนในครั้งนี้ ยังอาจเกิดจากกระบวนการที่ผู้วิจัยได้ออกแบบไว้อย่างเป็นขั้นตอนในการคิดค้นนวัตกรรม ที่ผู้วิจัยขอใช้คำว่า “พาให้ทำ นำให้คิด อย่างมีส่วนร่วม” ซึ่งภายใต้กระบวนการที่ออกแบบนี้ มีส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้เข้าร่วมประชุมในวันประชุมเชิงปฏิบัติการลดความกังวลใจในแง่ของความยากในการคิด กล่าวคือ การกำหนดคำถามต่าง ๆ ผู้เข้าร่วมประชุมสามารถดึงความรู้ความเข้าใจจากประสบการณ์ที่มีอยู่เป็นพื้นฐานมาใช้เป็นข้อมูลในการระดมความคิดเห็น และการแสดงความคิดเห็นไม่เกี่ยวกับความแตกต่างในวุฒิการศึกษา ประกอบกับการออกแบบกระบวนการที่ใช้บัตรคำ ทำให้ลดข้อจำกัดของผู้ที่ไม่ต้องการพูดแสดงความคิดเห็นลงได้ และยังส่งผลต่อบรรยากาศของการสัมมนาให้ดำเนินไปได้อย่างราบรื่น เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการค้นหาสิ่งที่นำไปสู่การต่อยอดจากสิ่งที่มีในชุมชน จนไปสู่แนวทางที่จะนำสิ่งเหล่านั้นไปสร้างรายได้เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในชุมชน ทั้งที่ในความเป็นจริงมีความท้าทายของการจัดระดมความคิดเห็นในแบบออนไลน์ที่อาจส่งผลให้เกิดข้อจำกัดในการคิดสร้างสรรค์อีกด้วย หลักการ

ออกแบบกระบวนการดังกล่าว สอดคล้องกับงานของ Sherwood (2001) ที่ระบุว่า กระบวนการนวัตกรรม คือ ขั้นตอนหรือกระบวนการที่ทำให้เกิดนวัตกรรมขึ้นในองค์กร โดยกระบวนการนวัตกรรมมี 5 ขั้นตอน (1) การสร้างความคิดใหม่ (Idea Generation) ซึ่งทำให้ความคิดใหม่ๆ เกิดขึ้น (2) การรับรู้สิ่งที่เป็นโอกาส (Opportunity Recognition) การวิเคราะห์เพื่อหาโอกาสความเป็นไปได้ทางธุรกิจหรือที่เรียกว่า “โอกาสทางธุรกิจ” (3) การประเมินความคิด (Idea Evaluation) การคัดเลือกความคิดที่คิดว่าจะมีความก้าวหน้า (4) การพัฒนาความคิด (Development) การปรับเปลี่ยนแนวคิดไปสู่แนวทางการปฏิบัติงาน และ (5) การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ (Commercialization) การนำความคิดไปสู่กระบวนการผลิตหรือการปฏิบัติจริงในองค์กร

3. จากผลการศึกษา ที่พบว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จจากการดำเนินโครงการนี้ พบว่า เกิดจากการมีส่วนร่วมกันของทุกภาคส่วนในชุมชน และได้เสนอว่า แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำนวัตกรรมชุมชนไปใช้ ประกอบด้วย (1) ต้องมีการสร้างและต่อยอดการทำงานแบบมีส่วนร่วมเช่นนี้ในกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในทุกกลุ่ม (2) ต้องมีการสร้างผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งเป็นเครือข่ายกันในการทำงาน (3) ต้องลงพื้นที่จริงเพื่อไปรับฟังความคิดเห็น และ (4) ต้องดึงคนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ เป็นเพราะ การสานพลังความร่วมมือโดยการมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาท้องถิ่นตามหลักการของการพัฒนาพื้นที่ (Area base development) ที่มีเป้าหมายหลักของการพัฒนา คือ การกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและพื้นที่ โดยการสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาชนคนในพื้นที่ในการบริหารจัดการการพัฒนาพื้นที่บ้านเกิดของตนเองที่สอดคล้องกับบริบทและฐานทุนเดิม ซึ่งเป็นทิศทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับเป้าหมายของสากลในการผลักดันให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของการทำงานชุมชนแบบ “ระเบิดจากข้างใน” ตามพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ 9 โดยให้คนในชุมชนได้มีวิธีคิดและวิเคราะห์ปัญหาที่แท้จริงแล้วอยากจะทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง การทำให้คนในชุมชนเข้าใจและตระหนักด้วยตนเองถึงศักยภาพและปัญหาที่สำคัญและลงมือทำมันด้วยตนเองจึงเป็นหลักการที่ทำให้เกิดความยั่งยืนต่อไปได้ (หน่วยบริหารและจัดการทุนวิจัยด้านการพัฒนาระดับพื้นที่, 2563) อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธาณี ชูกำเนิด และ คณะ (2558) ที่ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบกระบวนการนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของปราชญ์ชาวบ้านภาคใต้ พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของกระบวนการนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนประกอบด้วย ทุนชุมชนหนุนแนบ การมีต้นแบบผู้นำดี มีวิสัยทัศน์ร่วมหลอมรวมนวัตกรรม ทำเป็นพลวัต จัดการครบวงจร สอนกันฉันท์กัลยาณมิตร ใกล้ชิดแหล่งเรียนรู้ วิชาการคู่ภูมิปัญญา พึ่งพาเทคโนโลยีที่เหมาะสม และสังคมยอมรับได้ และ งานของธีรศักดิ์ อุ่นอารมณเลิศ และ คณะ (2558) ที่ได้ศึกษาการพัฒนารูปแบบการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพบว่า ปัจจัยด้านการบริหารและพัฒนาบุคลากร ภาวะผู้นำของประธาน/หัวหน้ากลุ่มวิสาหกิจชุมชน การมีส่วนร่วม การจัดการความรู้ บรรยายภาคแห่งการเรียนรู้ในองค์กร ทุนทางสังคม และการสนับสนุนจากเครือข่ายภายนอกมีความสัมพันธ์กับการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1.1 เนื่องจากโครงการวิจัยนี้ ดำเนินการภายใต้ข้อจำกัดของสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการระบอบอย่างหนัก จึงได้รับผลกระทบในแง่ของความสมบูรณ์ในการดำเนินการค่อนข้างมาก และ ยังมิได้ดำเนินการทดลองใช้นวัตกรรมชุมชนดังกล่าวอย่างเต็มรูปแบบตามแผนที่วางไว้ ดังนั้น การอ้างอิงความสำเร็จของการคิดค้นนวัตกรรมชุมชนของงานนี้ อาจต้องเน้นไปที่ความสำเร็จในส่วนต้น คือ ส่วนของผลผลิตที่ได้จากการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาแนวคิดนวัตกรรมชุมชนเป็นสำคัญ

1.2 จากผลการวิจัย พบว่า รูปแบบการสร้างนวัตกรรมชุมชนโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมนั้น เป็นกระบวนการตั้งต้นที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำได้ แต่อย่างไรก็ตาม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และ ประชาสังคมต่าง ๆ ควรช่วยสนับสนุนและส่งเสริมแนวคิดตามรูปแบบดังกล่าวด้วยวิธีการต่าง ๆ ด้วย ก็จะทำให้การดำเนินการบรรลุเป้าหมายเป็นไปอย่างเข้มแข็ง มีประสิทธิภาพ และเกิดความยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาผลของการทดลองใช้นวัตกรรมชุมชนนี้ โดยการนำไปใช้จริง เมื่อสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 คลี่คลาย และ ควรมีการออกแบบประเมินผลเพื่อติดตามว่า ด้วยนวัตกรรมที่พัฒนาขึ้นมาสามารถใช้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและลดความเหลื่อมล้ำในพื้นที่ได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งควรออกแบบการติดตามประเมินผลทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

2.2 ควรนำแนวทางและกระบวนการของการศึกษาครั้งนี้ไปดำเนินการกับพื้นที่อื่นที่มีบริบทและทุนทางสังคมในลักษณะที่คล้ายกัน เพื่อเปรียบเทียบผลของการพัฒนาแนวคิดนวัตกรรมชุมชนว่าเหมือนหรือแตกต่างกันในแง่ใดบ้าง อย่างไร

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสถาบันพระปกเกล้า ในฐานะหน่วยสนับสนุนการทำวิจัยเรื่องนี้

บรรณานุกรม

- ชลกร ภูสกุลสุข และ พนิตนาฏ วิสุทธีธรรม. (2556). *การศึกษาและพัฒนาการจัดการนวัตกรรมการสุขภาพชุมชน*. ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาสุขภาพภาคประชาชนภาคใต้ จังหวัดนครศรีธรรมราช สนับสนุนงบประมาณจาก กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2560). นวัตกรรมก็เกิดขึ้นได้ในวิสาหกิจชุมชน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนในภาคใต้. สืบค้นจาก https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/Southern/ResearchPaper/community_enterprise.pdf
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2563). การประเมินโอกาสการเกิดภาวะเงินฝืดของไทย. สืบค้นจาก https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/MonetPolicyComittee/MPR/BOX_MPR/BOXMPR_Q2_1.pdf
- ธานี ชูกำเนิด, ฐิติมดี อาพัทธนันท์, มารุต คำชะอม และ เอกรินทร์ สังข์ทอง. (2558). การพัฒนารูปแบบกระบวนการนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของปราชญ์ชาวบ้านภาคใต้. *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา*. 2(2). กรกฎาคม-ธันวาคม 2558.
- ธีรศักดิ์ อุ่ณารมณเลิศ และ คณะ. (2558). การพัฒนารูปแบบการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียง. *วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย*. 7(2). กรกฎาคม-ธันวาคม 2558.
- รัตนะ บัวสนธ์. (2556). *วิจัยเชิงคุณภาพทางการศึกษา (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศาสตรา สุดสวาท. (2563). มาตรการภาครัฐ กับการรองรับผลกระทบทางเศรษฐกิจของโรคโควิด-19. สืบค้นจาก <https://www.posttoday.com/finance-stock/columnist/618806>
- สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ. (2548). นวัตกรรมคนไทยทำได้ จากแนวคิดสู่แนวทางการปฏิบัติจริง. กรุงเทพฯ: สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2563. ภาวะเศรษฐกิจไทยไตรมาสที่สองของปี 2563 และแนวโน้มปี 2563. สืบค้นจาก https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=10518
- สุภางค์ จันทวานิช. (2542). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หน่วยบริหารและจัดการทุนวิจัยด้านการพัฒนาระดับพื้นที่. (2563). *ประกาศรับข้อเสนอแผนงานสำคัญ (Flagship) ประจำปีงบประมาณ 2563 ชุมชนนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน*. สืบค้นจาก <https://www.nxpo.or.th/A/wp-content/uploads/2019/12ประกาศรับข้อเสนอแผนงานสำคัญ-ชุมชนนวัตกรรม.pdf>

- Maclusky, G. (2018). This is Community Innovation. สืบค้นจาก https://cdn2.hubspot.net/hubfs/316071/Resources/Article/This%20is%20Community%20Innovation%20-%20Galen%20MacLusky.pdf?__hssc=163327267.7.1602491965202&__hstc=163327267.f85faecbb27296b3641926104c1e4a63.1602491965202.1602491965202.1602491965202.1&__hsfp=3755985968&hsCtaTracking=cafd94e1-84b8-435f-9f9e-3dc6958723c0%7C4450959a-b0b7-48d6-9cfe-ccf6dc144299
- Sherwood, D. (2001). *Smart Things To Know About Innovation & Creativity*. Oxford: Capstone Publishing Limited.
- World Bank. (2020). *World Bank: COVID-19 recession is expected to be twice as bad as the 2009 financial crisis*. สืบค้นจาก <https://www.weforum.org/agenda/2020/06/coronavirus-covid19-economic-recession-global-compared/>